

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО ТА СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

УДК 930.1 : [94 (47+57+4-11) : 341.485] «192/193»

РАДЯНСЬКИЙ ІСТОРИК Д.М. СТАШЕВСЬКИЙ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ АМЕРИКАНСЬКОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ДОПОМОГИ НА РАДЯНСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ І В КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Віктор Погромський

Чорноморський національний університет імені Петра Могили
Україна, 54003, м. Миколаїв, вул. 68 Десантників, 10
e-mail: pogromskiy@rambler.ru

Голод 1921-1923 рр. вважається однією з найсумніших сторінок вітчизняної історії. За своєю географією він охопив колосальні території сучасних України, Білорусі, Росії, Молдови. Кількість загиблих налічувала мільйони, перспективні демографічні втрати десятки мільйонів осіб. Однак особливістю голоду 1921-1923 р., на відміну від усіх інших радянських голодоморів ХХ ст., був факт допомоги з боку закордонних гуманітарних організацій, зокрема АРА – Американської адміністрації допомоги (англ. American Relief Administration) та Єврейського розподільчого комітету Джойнт – (івр. אָרְיִיט, англ. American Jewish Joint Distribution Committee, скорочено JDC). Працювали ці організації і в країнах Східної Європи, допомагаючи їм відновитися після лихоліть Першої світової війни.

Факт допомоги від політично антагоністичних країн був важким ударом по престижу радянської влади. Тож для більшовиків було справою виживання дискредитація закордонних допомогівих організацій. Фактично відразу після закінчення діяльності АРА у Радянському Союзі було розгорнуто кампанію з дискредитації цієї організації. Питаннями написання зручної для радянського режиму історії зайнялись і професійні науковці, серед яких досить помітною персоною був доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу загальної історії і міжнародних відносин Інституту історії АН УРСР Дмитро Миколайович Сташевський. Саме дослідженню його доробку у галузі вивчення діяльності АРА та Джойнт у країнах Східної Європи та Радянської Росії присвячена дана публікація. Варто зазна-

чити, що ім'я Д.М. Сташевського достатньо мало відоме навіть серед фахівців-істориків, що займаються дослідженням проблем голоду 1921-23 рр. та діяльності закордонних філантропічних організацій. Окремої ж статті, присвяченій аналізу робіт Д.М. Сташевського, до сьогодні не було.

То ким же був радянський історик Д.М. Сташевський? Ось що про нього повідомляє довідникове видання Інституту історії України: «Сташевський Дмитро Миколайович (02.08.1924, м. Київ – 04.05.1969, м. Київ) – дослідник загальної історії та історії міжнародних відносин, д.і.н. (1966). Зі службовців. У 1949 закінчив ф-т міжнародних відносин КДУ. У 1949-1952 – аспірант КДУ. У 1952 захистив канд. дис. «Провал експансійних планів США по відношенню до Радянської Росії у 1921-1922 рр.». З 1953 працював м.н.с. у відділі загальної історії і міжнародних відносин Інституту історії АН УРСР. З 1957 – с.н.с. цього самого відділу. У 1963 р. переведений с.н.с. у відділ нової та новітньої історії зарубіжних країн. У 1966 захистив докт. дис. Опублікував 4 монографії та 20 наукових статей. Серед них: «Провал антирадянської політики міжнародного імперіалізму (1917-1924 рр.) (К., 1957)», «Интервенция под видом помощи (польск. мова) (Польша, 1964)», «Прогрессивные силы США в борьбе за признание Советского государства. 1917-1933 (К., 1969) та ін.» [3, с. 307].

У 1953 році Д.М. Сташевським була захищена дисертація кандидата історичних наук «Провал експансійних планів США по відношенню до Радянської Росії у 1921-1922 рр.» [13], в якій автор особливу увагу

приділив діяльності Американської адміністрації допомоги. Більшість його висновків зводилась до ретрансляції комуністичних гасел і звинувачення АРА у тотальному шпигунстві та намаганнях повалити радянську владу у Росії.

Достатньо жорстко відгукується про дисертацію Д.М. Сташевського [13, с. 11-13] сучасна російська дослідниця Н.Ш. Цихелашвілі, яка у своєму дисертаційному дослідженні [16] досить аргументовано викриває неточності й ідеологічні нашарування Д.М. Сташевського. Зокрема вона зазначає: «Більше всіх по частині неприємних епітетів на адресу АРА досяг успіху Д.М. Сташевський. Він називав АРА не інакше, як «передовим загonom американського імперіалізму», мета якого – по-перше, розширити масштаби голоду, перетворити його у хронічне явище, а по-друге, «організувати повстання проти радянської влади». Подібні думки відповідали духу часу «культу особи», з його загостреною підозрілістю і нетерпимістю до всього «не нашого» – не радянського. Згідно тверджень Д.М. Сташевського виходило так, що допомога американців голодуючим росіянам ніби як і не була потрібна, що радянський уряд, дозволивши АРА допомагати, зробив їй велику послугу [16].

У 1957 р. видавництво Академії наук УРСР видає монографію Д.М. Сташевського «Провал антирадянської політики міжнародного імперіалізму (1917-1924)» [15], де окрему увагу приділено діяльності Американської адміністрації допомоги. Фактично автор називає АРА головним спонсором антирадянської діяльності країн заходу. Так, Д.М. Сташевський звертає увагу на те, що за його уявленням АРА надала пряму допомогу відновленій Польщі, яка за його словами «завдяки цій допомозі активно готувалась до війни з більшовицькою Росією» [15, с. 40]. Приводячи, як аргумент польської ворожості, слова Г. Гувера: «Якщо Польща загине від більшовицької навали, як це нещодавно трапилось у Південній Росії та Сибіру, то це створить загрозу для всієї цивілізованої Європи» [15, с. 41].

Даний приклад яскраво демонструє жонгливання фактами з боку радянських науковців, які представляли захист від більшовицької навали як агресію, свідомо підмінюючи поняття. Цей автор одним із перших у радянській історіографії висунув тезу щодо мотивів допомоги США. Згідно його бачення, у США накопичилась значна кількість продовольства, яке псувалось і не підлягало продажу, його утилізували як паливо для печей. Щодо медикамен-

тів, то, як зазначав Сташевський, вони були непридатні до вжитку [15, с. 67]. Оперуючи такими фактами, автор не робить жодних посилай на джерела подібного роду інформації. Погодитись з цими твердженнями у повній мірі не можна. Адже не було задокументовано жодного випадку отруєння «неякісними» американськими харчами. Щодо медикаментів, то ці «непридатні до вжитку» препарати фактично врятували мільйони людей від пандемічних захворювань у Росії й інших контрольованих більшовиками територіях.

Ще однією інсинуацією Д.М. Сташевського було твердження, що керівництво АРА у Росії брало до свого штату винятково «контрреволюційні елементи» та розподіляло продовольство винятково серед антирадянськи налаштованих громадян [15, с. 69]. Це не відповідає дійсності. Також автор, говорячи про локалізацію голоду на території Поволжя, намагається применшити масштаби голоду, обмовляється щодо діяльності АРА на території «майже всієї радянської Росії» [15, с. 70], несвідомо підтверджуючи реальні масштаби катастрофи 1921-23 рр.

Окрім вище наведених перекирочень історичних фактів Д.М. Сташевський досить часто сам собі суперечить. Так, звинувачуючи співробітників АРА у політичній заангажованості, він водночас зазначає, що під час відкриття ідалень співробітників АРА примушували представників радянської влади прибирати з приміщень портрети Леніна, Троцького, Маркса. Що це, як не свідчення дотримання угоди про застосування політичного нейтралітету під час діяльності. Загалом робота являла відверто політично-замовний характер і мала на меті дискредитувати допомогу АРА. У ній активно наголошується на безлічі «негативних явищ», що мали місце під час роботи АРА, утверджується образ шкідництва з боку представників США. Автор доходить у своїх фальсифікаціях до того, що стверджує, начебто АРА не надавала допомоги у 1921-22 рр. [15, с. 70-75]. Разом з тим, стверджує й інше: «Серед закордонних організацій допомоги АРА мала найбільші ресурси, і тому вона могла ввезти у Росію найбільшу кількість допомоги [15, с. 83].

Щодо діяльності залізничного транспорту у більшовицькій Росії, то і тут є відверта неправда. Д.М. Сташевський стверджує, що АРА прагнула здобути контроль над російською залізницею, висувала ці вимоги перед більшовицьким урядом, але він відкинув їх без розгляду, й «американським імперіалістам нічого не залишилось, як продовжити свою роботу» [15,

с. 77]. Насправді, коли навесні 1922 р. до російських та українських портів на Балтиці та Чорному морі один за одним почали прибувати судна з американським зерном, виникли серйозні проблеми, які ледь не зруйнували всю програму по доставці вантажів за допомогою залізниці. Справитися з кризою вдалося завдяки втручанню Ф. Дзержинського, у підпорядкуванні якого тоді перебували не тільки органи держбезпеки, але і Наркомат шляхів сполучення. На залізниці було фактично оголошено надзвичайний стан, і вантажі АРА пішли більш інтенсивно й організовано, їх доставляли навіть у пасажирських вагонах. Голова АРА у Росії, полковник Хаскел, вирішив створити окремий транспортний відділ у структурі Американської адміністрації допомоги з регіональними підрозділами. Основним завданням цього відділу стало планування транспортування вантажів, нагляд за дотриманням графіка поставок з боку залізниці й інших видів транспорту. У структуру відділу увійшли транспортні диспетчери, які перебували на вузлових станціях залізниці [8].

Надзвичайно цікавою, з точки зору дослідження радянської історіографії діяльності АРА, є робота Д.М. Сташевського «Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923)» [14]. На нашу думку, ця робота залишилась поза увагою сучасних науковців. Хоча за обсягом, фактологічним навантаженням, географією дослідження, робота Д.М. Сташевського фактично стала радянською відповіддю американській роботі Гарольда Фішера «Голод в радянській Росії (1919-1923)» [17].

Розглядаючи більш детально факти, зазначені у вищезгаданій роботі, варто наголосити, що автор підійшов до подання матеріалу досить ґрунтовно, зважаючи на час написання й ідеологічні догми, що панували у тогочасному СРСР. Основним ідеологічним базисом дослідження Д.М. Сташевського є класовий підхід. Так, в історіографічному аналізі теми дослідження автор стверджує, що всі роботи закордонних авторів, які присвячені висвітленню діяльності американських філантропічних організацій (і, зокрема, АРА) на європейському континенті, мали на меті подолання не стільки економічної розрухи, скільки протидію більшовицькій загрози [14, с. 4]. На нашу думку, це не відповідає у повній мірі дійсності, адже АРА надавала допомогу не тільки європейським країнам, а й радянській Росії, Україні, Білорусі. Разом з тим, сам керманіч Американської адміністрації Герберт Гувер неодноразо-

во зазначав, що американські харчі та ліки були знаряддям стримування більшовицької ідеології та її розповсюдження у країнах Східної Європи.

Ще одним твердженням автора, що наполегливо наголошується, є теза про начебто відсутність висвітлення діяльності АРА у західній періодичній пресі. Зокрема, автор зазначає: «Так газета «Таймс» за першу половину 1919 р., тобто у період найбурхливішої діяльності гуверівських місій, присвятила цій проблемі кілька невеликих заміток. Те ж саме можна сказати і про англійську газету «Дейлі геральд» [14, с. 7]. Варто наголосити, що Д.М. Сташевський зовсім не приділив увагу американській періодичній пресі, на сторінках якої регулярно виходили статті присвячені діяльності АРА в Європі та безпосередньо на підконтрольних більшовикам територіях. Одними з найактивніших газет США, що регулярно друкували інформацію про гуверівську організацію, можна вважати «Нью-Йорк Таймс», «Дейлі трибьун». Кількість статей про АРА у них лічиться сотнями. Автор намагається знайти подвійний зміст у всіх твердженнях і фактах, що наводяться закордонними авторами. Стверджуючи про їх не об'єктивність Д.М. Сташевський не наводить будь-яких аргументів і посилань. Він просто ставить всі твердження про допомогу та її обсяги у лапки.

Разом з тим, в історіографічному огляді зазначений автор згадує одну із монументальних праць, що присвячена допомозі АРА у Росії «Голод в Радянській Росії 1921-1923. Операції американської адміністрації допомоги» [17] Гарольда Фішера. Але і тут Д.М. Сташевський намагається наголосити на певній упередженості Г. Фішера. Так, зокрема, він вказує: «З усіх виданих за рубежем книг про діяльність гуверівських організацій в нашій країні праці Г. Фішера містять у собі найбільшу кількість фактичного матеріалу. Для більшої переконливості своїх тез Г. Фішер посилається навіть на радянську пресу. Проте, як і інші буржуазні автори, Г. Фішер захищає позиції Гувера й американських монополій, вихваляє «аполітичність» АРА, намагаючись довести, що США зробили Радянському уряду неоціненну послугу, що коли б не допомога АРА, то Радянська Росія задихнулась у лабетах голоду» [14, с. 15]. Як не намагався Д.М. Сташевський знайти кривої у роботі Г. Фішера, а заперечити факти, що базувались на архівних даних, матеріалах періодичних видань радянської Росії, спростувати або спотворити інформацію з роботи Фішера було вкрай важко. То ж довелося визнати

об'єктивність і ґрунтовність дослідження цього автора.

Аналізуючи доробок закордонних науковців Д.М. Сташевський неодноразово наголошує на тому, «що всі писання буржуазних істориків спрямовані на те, щоб, не спиняючись перед злісною фальсифікацією дійсності, представити економічну інтервенцію США як допомогу європейським народам у справі ліквідації руйнівних наслідків першої світової війни» [14, с. 16].

Переважну більшість досліджень радянських істориків міжвоєнної доби Д.М. Сташевський взагалі не бере до уваги. Не згадує він й інформацію із довоєнних довідкових видань, зокрема із енциклопедій, в яких у цілому позитивно характеризується діяльність АРА на території Радянської Росії та країн Східної Європи. Серед небагатьох згаданих Д.М. Сташевським радянських дослідників фігурують визнані на сучасному етапі фальсифікатори історії, такі як Берьозкін [2] і Куніна [5; 6], які у своїх роботах повністю збочили значення діяльності АРА у Радянській Росії та країнах Східної Європи та наслідки цієї діяльності, адаптуючи свої псевдонаукові твердження потребам радянської пропаганди та тогочасної політичної доктрини, згідно якої «нічого позитивного США не могли зробити для більшовицької Росії за визначенням» [14, с. 19].

У першому розділі роботи «Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923)», що має назву «Міжнародна обстановка після Першої світової війни» [14, с. 23-46], Д.М. Сташевський намагається довести прогресивність радянської економічної моделі, однак разом з тим не може заперечувати щодо ефективності економіки США напередодні Першої світової війни й у 20-ті роки ХХ ст. Єдиним аргументом щодо здобутків більшовиків в економіці наводиться той факт, що СРСР не постраждав від «великої депресії». Але це є цілком логічно, адже у країні рад панувала планова економіка, була відсутня конкуренція, була ліквідована приватна власність на засоби виробництва, та у розпорядженні уряду перебувала більш ніж 10-ти мільйонна армія бранців ГУЛАГу (Головне управління таборів і місць ув'язнення). Майже 20 сторінок цього розділу присвячені антиамериканізму, що здебільшого спирався на популярні у той час гасла та пропаганду. Головною тезою автора тут є те, що США могутня імперіалістична держава, що прогне знищити комунізм на теренах Європи, й одним із засобів досягнення цього була «економічна експансія», «вдало замаскована

під гуманітарну допомогу».

У другому розділі, що має назву «Американський план економічної та політичної експансії під виглядом «допомоги» та створення спеціальних організацій» [14, с. 47-102], Д.М. Сташевський визначив спонукальні чинники щодо здійснення допомоги наступним чином: «Важке становище, що створилося на кінець війни у більшості країн Центральної та Східної Європи, розраховували використати правлячі кола США, посилаючи в Європу лишки свого продовольства, одягу і медикаментів під виглядом «допомоги» та рекламуючи на всі лади американську «філантропію», «гуманність» і «чисту благодійність». Економічна інтервенція, що приховувалась за ширмою «допомоги», за розрахунками Вашингтона, повинна була стати найзручнішим знаряддям у справі здійснення агресивних планів американського імперіалізму та принести істотні вигоди як економічного, так і політичного порядку» [14, с. 48].

Навіть при поверховому замисленні над вищезгаданою тезою можна збагнути явні логічні колізії. Так, гуманітарна допомога мала на меті як суто фізично допомогти нужденним людям Європи пережити скрутні часи і голод, так і підтвердити принципи гуманізму та соціальної справедливості. Цілком логічно, що гуманітарну допомогу може здійснювати країна, яка має надлишки товарів і безоплатне жертвування, яке не відіб'ється на самих громадянах цієї країни. Так вже сталося, але єдиною такою державою на той момент були США. І безумовно, якщо така широкомасштабна акція здійснюється, то громадяни мають знати куди, на що і в якій кількості надається гуманітарна допомога, звідси і широка «рекламна» компанія у засобах масової інформації.

І щодо тези про «агресивні плани американського імперіалізму», яку так наполегливо мусує радянський історик Д.М. Сташевський. Важко на сьогоднішній момент зрозуміти, який рівень агресії містився у молочній каші, какао, молоці та хлібі, що безоплатно розповсюджувались через мережу ідалень АРА у Східній Європі та територіях контрольованих більшовицькою Росією. Скоріш за все, головною загрозою було те, що окрім обіцянок і гасел радянська влада на той момент була просто неспроможна чимось іншим нагодувати мільйони голодуючих, на відміну від «імперіалістів американців». Також Д.М. Сташевський не досить вірно визначає структуру організації Г. Гувера, вважаючи складовими АРА такі допомогіві організації як Джойнт, Американсь-

кий червоний хрест [14, с. 50]. Хоч вони і діяли разом, але неможна їх вважати структурними елементами Американської адміністрації допомоги Герберта Гувера.

Ще одним «аргументом» на користь своєї «концепції економічної експансії США в Європі» Д.М. Сташевський наводить той факт, що США звертали увагу країн Антанти на недоцільність ведення дискредитаційної політики щодо країн колишнього Четвертого союзу, особливо Німеччини. Так, полковник Хауз у розмові з Гербертом Гувером зазначав, що «становище Німеччини у мирних умовах ще важче ніж у період війни. Її було обмежено у галузі риболовства, країни Антанти вимагають щоб німецьке золото не витрачалось на продовольство, яке ми згодні їй надсилати. США не може отримати згоди на надання Відню продовольчої допомоги» [1, с. 200; 14, с. 75]. На сьогоднішній момент можна стверджувати, що якби Г. Гуверу й Американській продовольчій адміністрації було дозволено безперешкодно діяти на території Німеччини, то цілком можливо, що і марксистські та нацистські рухи не отримали у цій країні такого поширення і, як наслідок, до влади не прийшов націонал-соціалістичний режим Адольфа Гітлера.

Варто також зазначити, що спираючись на англомовні дослідження та джерела, Д.М. Сташевський достатньо чітко визначив концепцію роботи АРА у країнах Європи: «закупки, транспортування та розподіл продовольства на кошти асигновані Конгресом повинні здійснюватись під керівництвом Герберта Гувера, який призначається генеральним директором Американської адміністрації допомоги з повною владою визначати, яким народам, зазначеним в акті (тут йдеться про акт Конгресу США від 24 січня 1919 р. що регламентував здійснення допомоги населенню європейських країн. Із переліку країн, яким надавалась допомога, було виключено Німеччину, Австрію, Угорщину, Болгарію і Туреччину [22, р. 150-151]), будуть даватись поставки і в якій кількості». Також Г. Гуверу надавалось право наймання обслуговуючого персоналу і самостійного витрачання асигнованих на допомогу коштів [14, с. 90].

Вище наведені факти здаються досить односторонніми і, як засвідчив хід історичних подій, корисними для подолання економічного занепаду та голоду у країнах Європи після Першої світової війни, однак і тут радянський історик Д.М. Сташевський вбачає «експансію США» – «Пишні тиради виголошувались винятково для того, щоб переконати громадську

думку в «гуманності» американського імперіалізму. Зовсім інше говорили представники американського капіталу на вузьких нарадах» [14, с. 90]. Але і тут радянський історик не наводить жодних фактів, що могли б свідчити про агресивність намірів США. Д.М. Сташевський у цьому випадку намагається підмінити дебати Конгресу США щодо надання «позик свободи» та дискусію щодо діяльності АРА в Європі.

Неодноразово Д.М. Сташевський наполягає на наявності накопичених у США запасів продовольства, яке необхідно було десь залучити і це, на його думку, головний спонукальний фактор розгортання діяльності АРА в Європі. Також у нього викликає здивування турбота Уряду США про прибутки та добробут американських фермерів, інтереси яких для керівництва США були первинними й основними. Це і зрозуміло, адже радянський історик просто не міг збагнути, що для потреб держави продовольство у селян необхідно купувати, а не примусово вилучати із застосуванням репресивних заходів. І ще однією тезою щодо допомоги АРА в Європі, яку активно розвиває Д.М. Сташевський, було те, що ця допомога стала тим стримуючим фактором, що зашкодив поширенню більшовизму у країнах старого світу. Згідно цієї логіки, чим гірше був рівень життя населення Європи, тим більші були шанси на розгортання світової революції під проводом Кремля.

І дійсно, серед senatorів Конгресу США було багато таких, хто вважав надання допомоги від АРА як потенціальну можливість надання допомоги про більшовицьким силам. У своєму виступі сенатор Ешерст зазначав: «Я проти того, щоб годувати чимось іншим, крім гарячого свинцю кривавих більшовиків, анархістів та інших, хто прагне зруйнувати цивілізацію на землі створену після стількох жертв і виснажливої праці» [14, с. 94]. Тож, той факт, що радянська Росія все ж таки отримала допомогу від АРА, є вже проявом філантропії та людяності з боку Америки, навіть по відношенню до ворожої та антагоністичної радянської влади. Таким чином, намагання Д.М. Сташевського видати гуманітарну допомогу за прояви ворожості й експансії виглядають досить блюзнірське з урахуванням співставлення джерел як закордонного походження, так і документів вітчизняних архівів, що позбавились грифу «цілком таємно».

Намагання автора дослідження «США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923)», шляхом недомовок і «риторичних» запитань

наштовхнути читача цієї праці на думки про «справжність» задумів економічної «експансії», не витримують жодної критики. Завершуючи розділ своєї праці Д.М. Сташевський у вигляді висновків подає наступний текст: «Наведені вище одверті висловлювання американських сенаторів у конгресі Сполучених Штатів не лишають найменшого сумніву щодо справжніх планів держдепартаменту, пов'язаних з поданням «допомоги» європейському населенню» [14, с. 95]. Про які «сумніви» та «справжні плани» твердить автор варто було лише здогадуватись. Але контекст пропагандистської та ксенофобської риторики Д.М. Сташевського натякає на відверту ворожість США не тільки до радянської влади, як антидемократичного режиму, а й цивільного населення країни рад. Сташевський називає допомогу від АРА «дипломатією згущеного молока» – досить кумедно, але у Радянському Союзі спромоглися отримувати згущене молоко лише у 1939 р. [4, с. 193], але лише після закупки відповідних патентів у США.

У цьому ж розділі роботи Д.М. Сташевський додає до переліку шкідницьких організацій, що займались «здійсненням планів Уолт-Стріт і такі організації, як Джойнт і Американський червоний хрест» [14, с. 100]. Але у даному випадку він наголошує: «Слід зазначити, що ці організації здійснювали свої операції самостійно, незалежно від гуверівських, хоч і в тісному контакті з ними» [14, с. 100]. Хоча, одночасно у цій же праці, він наголошував на тому, що вони були складовими частинами АРА [14, с. 50]. До позитивів другого розділу «Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923)» можна додати досить чітко визначену структуру американських гуманітарних організацій, що діяли на території країн Європи й у більшовицькій Росії. Певна кількість з них була структурами АРА, як наприклад Європейський фонд допомоги дітям Американської адміністрації допомоги, інші мали партнерські відносини з АРА, але були цілком самостійні, як наприклад, Джойнт [14, с. 101-102].

Наступний розділ має назву «Американський бізнес під виглядом «допомоги»». Досить цікавою у цьому розділі є інформація щодо загального обсягу допомоги, яка була надана АРА країнам Європи із зазначенням переліку країн і кількості допомоги. Фігурує тут допомога АРА і для білогвардійських армій підпунктами – «Росія Північна» та «Росія добровольча армія». Варто зазначити, що обсяг цієї допомоги був мінімальним. Навіть за підрахунками Д.М. Сташевського за один і то й же пері-

од білогвардійська Росія отримала 394 тони допомоги у порівнянні із 260 843 тонами адресованими відновленій Польщі [14, с. 106]. Загалом цей розділ насичений статистикою допомоги країнам Європи, взятою із джерел закордонного походження. Ця статистика переважається із коментарями Д.М. Сташевського, який намагається наполегливо довести теорію змови США проти країн Європи, додаючи фактично до всіх фактичних даних про надання допомоги вираз «економічна експансія під прапором «допомоги»».

Наступний розділ «Економічна інтервенція США в країнах Центральної та Східної Європи» [14, с. 127-183] автор вирішив розпочати риторичними, з його точки зору, питаннями: «Який же вигляд мала американська «допомога» в Європі, як емісари Гувера здійснювали плани, вироблені Уолт-стрітом?» [14, с. 127]. Загалом, і цей розділ присвячено поєднанню фактичного матеріалу діяльності АРА з радянськими ідеологічними кліше та підміною понять, де після оприлюднення історичних фактів висновки робляться не на підставі об'єктивної реальності, а на підставі ідеологічних догм і поточної політичної доцільності. Так, Д.М. Сташевський закидає як факти спекуляції представниками АРА їх намагання збалансувати та перерозподілити наявні запаси продовольства у країнах Європи між регіонами, де був надлишок у регіони з браком відповідного виду сільгосппродукції. Він зазначає: «Ні перед якими спекуляціями не зупинялись представники АРА. Користуючись тим, що у деяких регіонах Польщі була достатня кількість картоплі, вони примусили уряд Польщі продавати цю картоплю німцям. А чеський цукор обмінювали на польську картоплю» [14, с. 132]. Але цілком очевидно, що такий підхід дозволив більш ефективно використовувати наявні у різних країнах ресурси задля загального блага – відновлення економіки та виробництва і запобігання злиднів серед населення. Активно критикує Д.М. Сташевський і намагання співробітників АРА налагодити ефективне міждержавне залізничне сполучення, а створення залізничної комісії, де були представники АРА, взагалі вважає актом агресії проти суверенних країн [14, с. 142].

Ще одним фактом, що на думку Д.М. Сташевського підтверджував підступні плани США, було розміщення у ключових портах Європи американських військових кораблів. Але, насправді, все було набагато прозаїчніше, розорені війною країни мали фактично непрацюючу систему телефону та телеграфу, а

військові кораблі ВМС США використовувалися як стаціонарні осередки зв'язку для координації роботи АРА в Європі.

Однак, разом із намаганням дискредитувати АРА, Д.М. Сташевський подає і досить важливу інформацію щодо штаб-квартири АРА у Франції. Ця установа мала для США величезне значення, наголошує автор. У наступній своїй тезі Д.М. Сташевський закидає, як факт підтвердження підривної діяльності з боку АРА, встановлення «незалежного телеграфного та радіозв'язку між основними європейськими столицями, що було здійснено зусиллями АРА». На чолі системи зв'язку було поставлено американця майора Фея [14, с. 145]. Однак, цей факт навпаки є підтвердженням діяльності АРА, спрямованої на відновлення зруйнованої війною інфраструктури Європи, і може розглядатись як позитивний і надзвичайно корисний.

Особливу увагу у цьому розділі Д.М. Сташевський приділив роботі АРА у Польщі. Так, він зазначає, що АРА особливо опікувалася роботою вугільної галузі відновленої Польщі, надаючи логістичну допомогу, сприяючи розподілу вугілля не тільки у середині країни, а й в інших державах Європи, куди це паливо постачалося. Однак, у його інтерпретації це був акт придушення соціалістичних рухів у середовищі польських гірників [14, с. 150]. Ще одним досить важливим фактом, який наводить Д.М. Сташевський у своїй роботі, є наведення прикладів взаємодії АРА із західноукраїнськими територіями, з яких АРА намагалась налагодити постачання нафти та продовольства до нужденних країн Східної Європи. Тут автор наводить рядки з першоджерел, в яких йдеться про чітке визначення українських територій і меж Польщі [14, с. 151].

Д.М. Сташевський не дарма звертає таку увагу діяльності АРА у Польщі, адже у 1964 році виходить його монографія польською мовою «Інтервенція під виглядом допомоги». Попри досить упереджене ставлення Д.М. Сташевського до АРА він зазначає: «Комітет допомоги керований Гувером доставив у Польщу найбільшу кількість гуманітарних товарів» [14, с. 155]. Окрім ідеологічних закидів з боку Д.М. Сташевського він надає і досить цінну інформацію – кількість виділених для діяльності АРА коштів, тоннаж вантажів та їх перелік. Він також наводить факт співпраці АРА з урядом Великобританії. Саме Великобританія надала у розпорядження АРА морський транспорт для перевезення гуманітарних вантажів

до Польщі [14, с. 161].

До нісенітниць, які активно намагався ввести до наукового обігу Д.М. Сташевський, можна віднести тезу про нібито «заангажованість розподілу допомоги, класовому підході представників польської влади, які не враховували потреб робітників і селян», а всю допомогу «розподіляли серед буржуазії» [14, с. 161-162]. Але це всього лише уява Д.М. Сташевського, яка не мала нічого спільного із реальністю. Саме через це, ці твердження у його роботі не підкріплені жодними посиланнями на першоджерела. Д.М. Сташевський наполягає на антирадянській спрямованості американської допомоги з боку АРА для Польщі. Частково з цим можна погодитись, адже більшовизм сприймався як головна загроза для країн Європи, особливо Східної. Тож, покращення загального стану економіки та соціальних стандартів негативно впливало на розповзання комуністичної зарази на європейському континенті. Тому ми повністю погоджуємося із Д.М. Сташевським – чим краще життя людей, тим менше комуністів, інтерпретуючи його твердження.

Значну увагу Д.М. Сташевський приділяє висвітленню діяльності американців, пов'язаної із надання консультативної допомоги польському уряду, розробки ефективної стратегії управління та розподілу ресурсів. Саме це на думку радянського історика є головним доказом американського експансіонізму у Польщі. Однак, у кінці опису діяльності АРА Д.М. Сташевський все ж таки констатує очевидні факти: «Сполученим Штатам незважаючи на таку широку та активно експансію, не вдалося встановити свого панування ні над Польщею, ні над іншими європейськими країнами» [14, с. 179].

Наступний розділ монографії Д.М. Сташевського має назву «Роль американських місій «допомоги» у боротьбі з революційним рухом в Європі й організації збройної інтервенції проти радянської Росії (1919-1920 рр.)» [14, с. 183-211]. У цьому розділі радянський історик намагається зв'язати поразку більшовизму у країнах Балтії, Фінляндії, Угорщині, Німеччині із діяльністю американських допомогових організацій. А Г. Гувера й очолюване їм АРА представляє як головне знаряддя нищення більшовизму у Європі. Відверто кажучи, з цим частково можна погодитись, адже американці запропонували розореним країнам Східної Європи харчову, речову, медичну, технологічну допомогу, на відміну від більшовиків, які пропонували «полум'я сві-

тової революції» та нищення «старого світу» до його основ.

Варто відмітити, що у цьому розділі для «викриття антибільшовицької американської змови» Д.М. Сташевський здебільшого використовує праці В.І. Ульянова-Леніна, статті з радянської періодичної преси, американські «ліві» видання. Д.М. Сташевський постійно підмінює та перекручує факти, намагаючись видати бажане за дійсне. Він намагається довести факт допомоги з боку АРА арміям країн Балтії, водночас не наводячи жодних конкретних посилань на документальні джерела. Д.М. Сташевський у своїх «викриттях» доходить до того, що прямо стверджує «дуже часто співробітники АРА запаковували зброю в ящики з написом «медикаменти», «продовольство» [14, с. 197], посилаючись не на архівні документи, а на роботу свого сучасника й активного фальсифікатора історії Берьозкіна [2, с. 137].

Поступово переходячи до умов діяльності АРА на територіях підконтрольних більшовикам Д.М. Сташевський взагалі доходить висновку, що головною метою діяльності АРА тут була підтримка контрреволюційних та антибільшовицьких елементів, зовсім опускаючи факт безпрецедентного голодомору, що охопив десятки губерній колишньої Російської імперії. У своєму перекручуванні фактів Д.М. Сташевський взагалі стверджує, що вся світова спільнота просто таки умовляла більшовиків прийняти допомогу: «Нансен передавав свої звернення по радіо, і лише 3 травня прийшла відповідь Леніна і Нансен зібрався їхати в Москву» [14, с. 209]. Факт оприлюднення Максимом Горьким «Листа до всіх чесних людей» із закликом негайної допомоги голодуючим в Росії Д.М. Сташевський оминув. Взагалі, автор часто жонглює подіями та часом, поєднуючи переговори АРА 1919 та 1921 років.

Наступний розділ монографії має назву «Провал спроб США використати голод 1921-1922 рр. у радянській Росії для здійснення економічної інтервенції» [14, с. 212-268]. Навіть у назві розділу автор допускається неточності, обмежуючи голод 1921-1922 рр. Хоча навіть за радянськими джерелами він тривав впритул до кінця 1923 р. Скоріш за все періодизація Д.М. Сташевського прив'язана до діяльності ЦК Помголу, що діяв до жовтня 1922 р. [7]. Традиційно Д.М. Сташевський вдається до пропагандистської риторики, наполегливо дотримуючись засад класової теорії, знову таки використовуються ксенофобські й

антиамериканські кліше. Разом з тим радянський історик зазначає, що голод охопив не тільки територію Поволжя, але й Крим, материкову частину України, Кавказ з населенням близько 40 млн., серед яких голодувало більше 23 млн. осіб [14, с. 212]. Д.М. Сташевський значно применшив масштаби територій вражених голодом, не взявши до уваги територію Уралу, Киргизії та Калмикії, Республіку Татарстан, Радянську Білорусію. Число голодуючих також занижено мінімум на 10 млн. осіб.

Серед причин розгортання голоду 1921-23 рр. Д.М. Сташевський, традиційно для радянських науковців, називає спадок царського режиму, наслідки Першої світової війни, підступи капіталістів, інтервенцією Антанги. Жодного слова не згадується про політику воєнного комунізму, продрозкладку, примусове вилучення продовольства на селі, заборону приватної торгівлі, нищення середнього та заможного прошарку селян як класу та безглузді економічні експерименти радянської влади. Хоча і наведені Д.М. Сташевським причини голоду мали місце бути. Але, зважаючи на час написання роботи, така характеристика передумов голоду 1921-23 рр. цілком типова для радянської історичної науки. Говорячи про міжнародну допомогу, Д.М. Сташевський з великим натхненням висвітлює допомогу від прокомуністичних організацій, наводячи і цифрові показники, серед яких найбільш вражаючою є сума грошей, що була зібрана у німецьких марках – на весну 1921 р. більше 30 мільйонів марок. Однак варто пам'ятати, що у 1919-1923 рр. Німеччина перебувала у важкій економічній кризі, у країні відбувалася галопуюча гіперінфляція, тож така велика сума мала досить незначну вартість [19].

Д.М. Сташевський з великим пафосом сповіщає, що комуністи США, «засудивши на своєму мітингу антирадянську політику Уряду США, зібрали для голодуючих 4 тис. доларів» [14, с. 215]. І таких прикладів, коли закордонні марксистки, комуністи, соціалісти збирали по 500-4000 доларів, він приводить безліч, намагаючись гіперболізувати допомогу голодуючим по лінії Комінтерну. Читаючи роботу Сташевського складається враження, що робітнича допомога мала просто грандіозні масштаби, він намагався включити навіть найменші факти такої допомоги: «Навіть робітники, ув'язнені у Сан-Квінтінську тюрму, за активну участь у боротьбі за права свого класу зібрали у фонд допомоги 65 доларів» [14, с. 216] – зазначає радянський історик, чомусь посилаючись не на американські джерела, а на радян-

ську газету «Правда» [9].

Д.М. Сташевський постійно наводить й інші факти допомоги по лінії пролетаріату та робітничого руху, у тому числі й американського, однак завжди у цьому випадку джерелами інформації виступають радянські газети, зокрема «Правда». Фактично подання такої, м'яко кажучи, не перевіреної та не підтвердженої інформації мало на меті створити хибне враження «безмежності» допомоги від прокомуністичних сил і «мізерність від представників буржуазних кіл». Упродовж наступних 20 сторінок текст роботи складається із постійних звинувачень у підступності з боку США, виправдовується провальна внутрішня політика радянського уряду. У своїх інсинуаціях Д.М. Сташевський доходить до того, що описуючи перемовини між АРА й урядом більшовиків у Ризі, які відбулись у серпні 1921 р., стверджує, що уряд більшовиків «дозволив» діяльність АРА, «зі свого боку АРА зобов'язалась ввести у Росію невелику кількість продовольства для годування одного мільйону дітей» [14, с. 230].

Однак, разом із намаганням применшити значення АРА у допомозі голодуючим, Д.М. Сташевському неможливо було приховати реальний обсяг допомоги що була акумульована та надана Американською адміністрацією допомоги. Автор змушений був навести офіційну інформацію від АРА, ці дані фактично було приведено без фальсифікацій і применшень. Ось з чого вони склались: «Лишок загальних фондів АРА (від допомоги країнам Європи – В.П.) – 17,5 млн. доларів США, асигнування конгресу США – 20 млн. доларів США, асигнування конгресу США на придбання ліків – 4 млн. доларів США, кошти американського Червоного Хреста – 3,6 млн. доларів США, кошти «Джойнт» – 2,325 млн. доларів США, Фонд Лаури Спелман»(дружини Джона Рокфеллера, фонд заснований у 1918 р. – В.П.) «– 0,5 млн. доларів США, інші кошти (благодійні внески приватних осіб, пожертви американських релігійних організацій) – 1,39 млн. доларів США. Загальний фонд коштів, що мала АРА, становив 49,18 млн. доларів США». До цієї суми Д.М. Сташевський додає ще 12 млн. доларів асигнованих урядом більшовицької Росії, виходячи з чого загальний фонд допомоги становив більше 60 млн. доларів США [14, с. 235].

Намагаючись спростувати філантропічні та гуманітарні спонукальні чинники надання допомоги з боку США Д.М. Сташевський зауважує, що починаючи з 1919 р. Америку спіткала важка економічна криза, фактично наводячи

факти «Великої депресії» 1928-1932 рр. Саме це, на його думку, призвело до надання безоплатної допомоги більш ніж на 50 млн. доларів. Але у цьому твердженні логіка повністю відсутня. Адже якщо б становище у самих США було таким як намагався зобразити Д.М. Сташевський, про будь-яку допомогу мови б не було. Хоча заперечувати наявність кризи не можна. Вона стосувалась здебільшого кризи перевиробництва, на фоні якої почали катастрофічно падати гуртові закупівельні ціни [20].

Д.М. Сташевський досить часто сам собі заперечує: на одній сторінці він наводить факти колосальних об'ємів допомоги, а вже на іншій стверджує, що «американський Уряд не мав сумніву, що голод не буде ліквідований протягом одного року тими незначними коштами, які збиралась доставити у Росію АРА» [14, с. 238].

Пишучи свою роботу користуючись винятково теорією класової боротьби та куруючись у дослідженні засадами марксистсько-ленінської ідеології Д.М. Сташевський у розділі, що присвячений діяльності АРА у Росії та підконтрольним їй територіям колишньої Російської імперії, основну увагу приділяв висвітленню конфліктів і суперечок між АРА та представниками радянської влади. Досить часто замовчуючи одні факти, які могли свідчити на користь АРА і навпаки, гіперболізуючи ті події, які були негативними у співпраці американської гуманітарної організації й уряду більшовиків. Д.М. Сташевський постійно наполягає на тому, що АРА шантажувала радянську владу припиненням допомоги. Однак, він делікатно замовчує через що це траплялось. А відбувалось це винятково після незаконних арештів радянських співробітників АРА, звинувачених у контрреволюційній діяльності без будь-якого попередження посадовців АРА, що було одним і базових засад діяльності АРА у Росії, закріплених у Ризькій угоді.

Також Д.М. Сташевський стверджував, що АРА намагалася встановити контроль над мережею російської залізниці. Стверджуючи, що «нахабні вимоги щодо організації та керуванню залізницею співробітниками АРА було відкинуто й АРА змушена було працювати на попередніх умовах» [14, с. 253]. Однак, це не відповідає дійсності. У структурі АРА було створено спеціальний транспортний відділ, що опікувався у тому числі й управлінням і плануванням руху залізниці. Фактично на кожній вузловій станції знаходився представник АРА, який координував рух потягів із гуманітарни-

ми вантажами, зменшуючи затримки та зриви графіків постачання допомоги АРА [8].

Варто зазначити, що пояснюючи причини, що спонукали прийняти від АРА таку «вкрай невідгдану» допомогу, Д.М. Сташевський скаржить на те, що з розгортанням голоду «на допомогу держав Антанти не можна було розраховувати, бо вони самі стали на шлях категоричної відмови від допомоги» [14, с. 263]. Однак, Д.М. Сташевський не пояснює чому це сталося, бо вкрай незручно було повідомляти про сепаратний мир із країнами Четверного союзу, про фактичну зраду Антанти та капітуляцію стороні конфлікту, яка прогала Першу світову війну.

Викриваючи «підступні» плани АРА більш ніж на 200 сторінках своєї монографії, змальовуючи суцільні мінуси допомоги, автор не може спростувати тезу, що «серед іноземних організацій АРА могла поставити Росії найбільшу кількість продовольства» [14, с. 264]. Д.М. Сташевський у своїй роботі підтверджує, що фактично станом на 1922 р. з території Української СРР продовжувалась відправка продовольства та грошей до Росії. Він стверджує, що це носило «добровільний характер», однак станом на кінець 1921 р. п'ять українських губерній офіційно та ще стільки ж фактично голодували [14, с. 265]. Разом з тим, варто відзначити, що радянський історик Д.М. Сташевський наводить у своїй роботі та статистику допомоги АРА американського походження: «АРА ввезла у Радянську Росію продовольства, одягу і медикаментів на суму 63 059 488 доларів і, в найкритичніший момент голоду (червень 1922 р.), довела кількість тих, які харчувались, до 10 млн. осіб» [14, с. 267]. Відступаючи від ідеологічних догм він також зазначає: «Слід визнати, що в умовах голоду 1921 р. АРА подала значну допомогу голодуючому населенню Радянської Росії» [14, с. 267]. Але і тут здоровий глузд та об'єктивність були переможені наступною фразою автора: «Але ця допомога була подана всупереч бажанню керівників Американської адміністрації допомоги, у результаті своєчасних і вмілих дій Радянського уряду» [14, с. 267].

Розкриваючи діяльність АРА на підконтрольних більшовикам територіях, Д.М. Сташевський забагато акцентував увагу на виправданні радянського уряду у розгортанні голоду. Він упустив величезну кількість фактів, що стосувалися діяльності АРА у Росії й інших республіках СРСР, акцентуючи увагу на фактах, що стосувались конфліктів і непоро-

зумінь. Автор роботи фактично зовсім не розкрив структуру АРА у Росії, не було повідомлено і про раціон харчування в їдальнях АРА. Правдиві факти, які все ж таки зустрічаються у роботі Д.М. Сташевського, рясно перемежаються із відвертою неправдою й ідеологічними кліше. Все це у купі негативно відбивається на якості наукового дослідження. Однак, якщо відкинути ідеологічні нашарування, то робота може бути використана і на рівні сучасних досліджень діяльності АРА за часів голоду 1921-23 рр. в якості додаткового джерела інформації, для порівняння й уточнення фактів і співставлення їх із матеріалами архівного походження, які на сьогодні втратили гриф таємності, чого не було на час написання вище розгляненої роботи. Замість прикінцевих висновків автор подає низку політичних гасел, звертає увагу на «План Маршала» та «Доктрину Трумена». Ще раз акцентує увагу на «незначній» допомозі від АРА. Не згадує автор і про діяльність АРА у Білорусі.

Разом із великою кількістю неточностей, досить частим фальшуванням фактів, робота Д.М. Сташевського «Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923)» стала фактично першим та єдиним дослідженням діяльності АРА у країнах Східної Європи та республіках СРСР у радянській історичній науці. Автор охопив досить широке коло питань і, у межах існуючої джерельної бази, намагався наповнити дослідження фактологічним матеріалом. Відкидаючи ідеологічні нашарування епохи холодної війни, навіть зараз у цій монографії можна знайти досить багато фактів для уточнення та поглиблення знань у галузі допомоги американських філантропічних організацій країнам Європи після Першої світової війни.

У 1965 р. Д.М. Сташевським була захищена докторська дисертація «Діяльність американських організацій допомоги у Європі, 1919-1923» [12]. У цій роботі автор трохи пом'якшив риторичку щодо діяльності АРА, але від загальної своєї оцінки не відмовився, будучи впевнений, що «прапор допомоги» слугував прикриттям для запеклої боротьби за ринки збуту, що за допомогою ховалася ретельно замаскована інтервенція США в економічне, політичне й ідеологічне життя інших країн, у тому числі і Росії».

У 1966 р. на сторінках одного з авторитетніших радянських історичних видань «Вопросы истории» виходить чергова стаття Д.М. Сташевського присвячена дослідженню закордонної історіографії допомоги Радянсь-

кій Росії за часів голоду 1921-23 рр. [10]. У цій роботі досліджуються роботи здебільшого американських авторів. Стило характеризується англомовна джерельна база, дається характеристика архівним установам, де зберігаються документи АРА. Досить докладно автор аналізує мемуарну літературу, особливу увагу приділяючи мемуарам самого Герберта Гувера [10, с. 175; 21]. Досить позитивно Д.М. Сташевський відгукується про роботу Г. Фішера «Голод в Радянській Росії 1919-1923» [17]. Оцінюючи останню, він навіть утримався від притаманних йому ідеологічних штампів і кліше.

З великим натхненням Д.М. Сташевський аналізує роботу Джона Хамілла «Дивна кар'єра містера Гувера під двома прапорами» [18]. «Ця робота» – пише Сташевський, «була написана у 1931 р, у період підготовки до чергових президентських виборів, і, мабуть, видана прихильниками демократичної партії, що вели кампанію проти Гувера і республіканців» [10, с. 175]. У цій книзі робота Гувера й АРА, зокрема, піддається критиці з боку політичних опонентів. Загалом, весь аналіз закордонної історіографії зводиться до дослідження американських авторів, з намаганням автора статті заперечити фактам, що були наведені американцями, однак робиться це на основі або заяв актора без будь-яких посилань, або з використанням радянських джерел, що робить полеміку Д.М. Сташевського з американськими істориками доволі не аргументованою та не переконливою.

Однією з останніх робіт Д.М. Сташевського стала монографія «Прогресивні сили США в боротьбі за визнання Радянської держави, 1917-1933» [11], в якій автор в якості прогресивних сил США сприймає комуністів, марксистів, радикальних соціалістів. Знайшлося у цій роботі місце і для згадки про Американську адміністрацію допомоги, але знову ж у негативному контексті.

Підсумовуючи аналіз наукового доробку Д.М. Сташевського у галузі дослідження діяльності АРА, Джойнт та інших американських гуманітарних організацій на території більшовицької Росії й у країнах Східної Європи необхідно відмітити, що саме цей науковець виділив дослідження діяльності американських гуманітарних організацій у міжвоєнний період в окрему наукову проблему. Д.М. Сташевським було опрацьовано та залучено до своїх досліджень широке коло закордонних і вітчизняних джерел. Він є автором серії робіт, які розкривають різнобічні аспекти діяльності АРА й

інших організацій. Фактологічний матеріал досить часто може бути використаний і у сучасних дослідженнях для уточнення та порівняння фактів, явищ, подій і персоналій. Разом з тим роботи Д.М. Сташевського мають досить заполітизований характер, вони ґрунтуються на засадах класової теорії та марксистко-ленінській ідеології, мають шовіністичне забарвлення. Але це можна сприймати як характерну особливість усіх робіт пізньої доби сталінізму та початку хрущовської відлиги. На жаль, цей радянський дослідник помер у досить молодому віці – 45 років. Саме через це його плідна наукова робота досить часто залишається поза увагою сучасних дослідників. Через це інколи наявні у Д.М. Сташевського відомості відкривають заново.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Архив полковника Хауза. Под редакцией Чарльза Сеймура. – Т. IV. – Конец Войны. Июнь 1918 – ноябрь 1919. – М.: ОГИЗ, 1944. – 380 с.
2. Березкин А.В. США – активный организатор и участник военной интервенции против Советской России (1918-1920 гг.) / А.В. Березкин. – М.: Госполитиздат, 1952. – 256 с.
3. Вчені Інституту історії України: Біобібліогр. довід. / Сер. «Українські історики». – Вип. 1 / НАН України. Ін-т історії України; Авт.: С.І. Білокінь, П.М. Бондарчук, Г.С. Брега та ін. – К., 1998. – 426 с.
4. Кивенко С.Ф. Производство сухого и сгущенного молока: материал технической информации / С.Ф. Кивенко, В.В. Страхов. – М.: Пищевая промышленность, 1965. – 280 с.
5. Кунина А.Е. Из истории империалистической экспансии США в Европе после I мировой войны (деятельность АРА в 1918-1919) / А.Е. Кунина // Вопросы истории. – 1948. – № 3.
6. Кунина А.Е. Провал американских планов завоевания мирового господства в 1917-1920 гг. / А.Е. Кунина. – М., 1954.
7. Макаров В.Г. К истории Всероссийского комитета помощи голодающим / В.Г. Макаров, В.С. Христофоров // Новая и новейшая история. – 2006. – № 3. – С. 198-205.
8. Погромский В.О. Значение железнодорожного транспорта в работе АРА в России во времена голода 1921-1923 гг. / В.О. Погромский // Современное общество и власть. – Тамбов, 2016. – № 1 (7). – С. 5-9.
9. Правда. – 1922. – 27 июня.
10. Сташевский Д.Н. Буржуазная литература США об американской помощи Советской России / Д.Н. Сташевский // Вопросы истории. – 1966. – № 4. – С. 173-180.
11. Сташевский Д.Н. Прогрессивные силы США в борьбе за признание Советского государства 1917-1933 / Д.Н. Сташевский. – К., 1969. – 213 с.
12. Сташевский Д.Н. Деятельность американских организаций помощи в Европе, 1919-1923 / Д.Н. Сташевский: Автореф. дис... д-ра ист. наук. – М.: Институт истории АН СССР, 1965.
13. Сташевский Д.Н. Провал экспансионистских планов США в отношении Советской России в 1921-1922 гг. / Д.Н. Сташевский: Автореф. дис... канд. ист. наук. – К.: КГУ, 1953.
14. Сташевський Д.М. Експансія США в Європі під виглядом «допомоги» (1919-1923) / Д.М. Сташевський. – К.: Наукова думка, 1960. – 310 с.
15. Сташевський Д.М. Провал антирадянської політики міжнародного імперіалізму (1917-1924) / Д.М. Сташевський. – К.: Видавництво Академії наук УРСР, 1957. – 135 с.
16. Цихелашвили Н.Ш. Американская помощь народам России в начале 20-х годов XX века / Нана Шотаевна Цихелашвили: автореф. дис... к.и.н.: 07.00.03 / Рос. гос. гуманитар. ун-т. – М., 1998. – 25 с.
17. Fisher H. The Famine in Soviet Russia (1919-1923), the operation of the American Relief Administration / Harold H. Fisher. – New York: The Macmillan Company, 1927. – 609 p.
18. Hamill J. The Strange Career of Mr Hoover under two Flags

/ J. Hamill. – N-Y., 1931.

19. Jung A. Hyperinflation 1923: Als die Mark vernichtet wurde / Alexander Jung // Spiegel. 2009. – 31 July.

20. Mundell R.A. A Reconsideration of the Twentieth Century / R.A. Mundell // The American Economic Review. – Vol. 90. – No. 3 (Jun., 2000). – P. 327-340.

21. The Memoirs of Herbert Hoover. – New Yor: Vol. I – III, 1952.

22. True A.C. A history of agricultural extension work in the United States 1785-1923 / Alfred Charles True. – Washington, D.C.: U.S. Dept. of Agriculture. – 1928. – 220 p.

Погромський Віктор Радянський історик Д.М. Сташевський про діяльність Американської адміністрації допомоги на радянських територіях і в країнах Східної Європи після Першої світової війни

У статті висвітлюється наукова діяльність одного із провідних дослідників американо-радянських відносин періоду невизнання Дмитра Миколайовича Сташевського. Роботи цього автора можна вважати одними із ґрунтовніших у галузі дослідження питань американської допомоги країнам Східної Європи після Першої світової війни. До його наукового доробка належать дослідження, присвячені діяльності Американської адміністрації допомоги головою якої був Герберт Кларк Гувер за часів голоду 1921-1923 рр. на теренах колишньої Імперії Романових, що опинились під контролем більшовиків після перевороту 1917 р. Цей радянський історик, українського походження, одним із перших виділив дослідження діяльності АРА в окремому науковому проблемі, розв'язанням якої він займався впритул до своєї смерті. Його дослідження насичені певними ідеологічними нахарауваннями, однак мають широку фактологічну складову, яка і сьогодні є цікавою й актуальною за умов відкидання засад класової боротьби та марксистсько-ленінської ідеології, які сповідував Д.М. Сташевський.

Ключові слова: Д.М. Сташевський, голод 1921-1923 рр., Американська адміністрація допомоги, АРА, американо-радянські відносини, Г. Гувер, допомога країнам Східної Європи

Погромский Виктор Советский историк Д.Н. Сташевский о деятельности Американской администрации помощи на советских территориях и в странах Восточной Европы после Первой мировой войны

В статье освещается научная деятельность одного из ведущих исследователей американо-советских отношений периода непризнания Дмитрия Николаевича Сташевского. Работы этого автора можно считать одними из наиболее основательных в области исследования вопросов американской помощи странам Восточной Европы после Первой мировой войны. Ему принадлежат исследования, посвященные деятельности Американской администрации помощи, председателем которой был Герберт Кларк Гувер во времена голода 1921-1923 гг. на территории бывшей Империи Романовых, оказавшейся под контролем большевиков после переворота 1917 г. Этот советский историк украинского происхождения, одним из первых выделил исследования деятельности АРА в отдельную научную проблему, решением которой он занимался до самой смерти. Его исследования насыщены определенными идеологическими наслоениями, однако имеют широкую фактологическую составляющую, которая и сегодня является интересной и актуальной при условии не учитывания основ классовой борьбы и марксистско-ленинской идеологии, которые исповедовал Д.Н. Сташевский.

Ключевые слова: Д.Н. Сташевский, голод 1921-1923 гг., Американская администрация помощи, АРА, американо-советские отношения, Г. Гувер, помощь странам Восточной Европы

Pogromskiy Viktor Soviet Historian D.M. Stashevskiy about American Relief Administration in Soviet territory and in Eastern Europe after The First World War

The article highlights the scientific activities of one of the leading researchers in the US-Soviet relations during the non-recognition of Dmytro Mykolaiovych Stashevskiy. Works of this author can be considered one of the most thorough in the research issues of US assistance to Eastern Europe after the First World War. He is the author of research on the activities of the American Relief Administration chairman, which was Herbert Clark Hoover in times of famine of 1921-1923 on the territory of the former Empire of the Romanov trapped under the control of the Bolsheviks after the revolution of 1917. This Soviet historian of Ukrainian origin, one of the first identified study ARA activities in a separate scientific problem, the solution of which he worked until his death. His research is saturated with certain ideological stratifications, but have a broad factual component which today is an interesting and topical subject not Take account of the foundations of class struggle and the Marxist-Leninist ideology that professed Stashevskiy.

Keywords: D.M. Stashevskiy, famine of 1921-1923, The American Relief Administration, ARA, US-Soviet relations, H. Hoover, assistance to Eastern Europe

Рецензенти:

Ігнатуша О.М., д.і.н., професор

Тригуб О.П., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 09.03.2017 р.